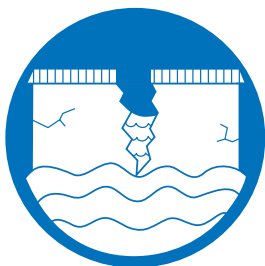

San getome?

Rizikura thaj darajimata ando
Västerbottens län

San getome? – Rizikura thaj darajimata ando Västerbottens län

Länsstyrelsen Västerbotten

Illustratsi: Matilda Hall, Infografiska
Teksto & Layout: Lilian Johansson & Jacob Eriksson,
Länsstyrelsen Västerbotten
Print: Original i Umeå AB, Umeå 2018

Geton tut te les sama pala tute korkori

Švedo si jekh moderno them feri vi ande jekh moderno them si doša. But anda kodo so ame las sar gata bajura šaj te ašaven te funksiulin te na avla amen elektrisiteta jekh maj lungu vrama. Tut šaj te avel problemo sar te kiraves xabe, te les paji anda kranto, te les avri love anda bankomato vaj te vorbis varikaste pa čiro mobilo.

Kana si jekh themeski kriza avna e themeske resursi dine khaj kodol so trobun kodo maj but, sar eksempla e phure, šavora thaj nasvale. Tu khaj biris te les sama pala tute korkori tela normalne konditsi inkres jekh responsebilita te biris te lesa sama pala tute tela jekh kurko te si jekh seriozno kriza. Le sama te avel tut paji, tačipe thaj variso te xas. Te biris te inkres komunikatsia kaverentsa thaj te les informatsia khatar media thaj raj si važno.

Ande kadi brošura biris te ginaves pa

- e maj bare rizikura thaj darajimata so si amen ando Västerbottens län
- sar te getos tut angla jekh themeski kriza
- so si mišto te inkres ande čiri krizaki boksa
- so te keres kana jekh themeski kriza aresel
- khaj tu biris te arakhes informatsia thaj važne numera
- sar e šveditsko krizako žutimasko systemo si organisovano
- so komuni, landsting, länsstyrelsen, thaj organizatsi thaj firmi ando länet kerel angla, tela thaj pala jekh themeski kriza.

“San getome?” si jekh testo khaj si pe patrin 15. Kate biris te dikhes so tut trobuj ande čiri krizaki boksa.

So si jekh themeski kriza?

Kana variso kerdžol pe khaj aresele bute manušen thaj bare thanen ando them bušol kodo themeski kriza vaj themeski distraksia. Jekh themeski kriza šaj te avel jekh baro vešesko phabaripe, kana del opral e paji vaj kana murdajvel e elektisiteta.

Te getos tut pe kodo so naj žukardo

Krizako getojipe si pa kodo te getos tut pe kodo so naj žukardo. Sar eksemplo te žanes so te keres kana avel jekh baro stormo, vešesko phabaripe vaj jekh kaver themeski kriza si a komunaki vaj e themeske organizatsiengi buči. Tu sar privatno manuš trobuj te žanes sar te getos tut angla jekh themeski kriza. Te avel tut ačaripe ke jekh kriza šaj te astarel vi tut thaj trobuj te avel tut xabe, paji, tačipe thaj informatsia si važno. Ame musaj te žutisaras jekh kaveres. Kodo si te getosj pe pe kodo so naj žukardo.

Čiro krizako
getojipe

4

Čiro krizako getojipe žnacic ke tu sar privatno manuš getos tut themeske- krizi sar khaj feri biris.

Le sama te avel tut šajipe khaj paji, xabe, tačipe thaj informatsia. Tu trobus te ačares ke šaj te aresele jekh kriza khaj aresele e individos thaj so tu biris korkori te keres te getos tut thaj ke savori musaj te žutisaras jekh kaveres.

E štar maj bare rizikura thaj darajimata so amen si ando Västerbottens län si:

- paji te del opral thaj te kerdžon foljovura
- de padžon kodo so inkrel e paja
- vešesko phabaripe
- te murdajvel elektrisiteto, telefono thaj internet.

Ginav maj but sar tu biris te getos tut thaj sar te inkres tut te aresele kadal rizikura ande kadi brošura thaj DinSakerhet.se.

Angla Kriza

1. KHERESKO GETOPE

Pakulin jekh krizaki boksa kusa vazne bajura te avel tut xabe, paji, tačipe thaj šajipe te les themeski informatsia.

2. ŽANGLIPE PA RIZIKURA

Žan avri save spesialne riziki thaj darajimata khaj si kothe khaj trajis te biris te pakulis sar maj feder e krizaki boksa.

3. SEKURITAKE PUNKTI

Žan avri vaj/khaj si ande čiri komuna phuterde sekuritake punkti te avla jekh themeski kriza.

Tela kriza

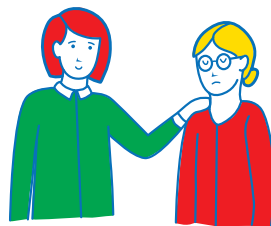
1. INKER INFORMATSIA

Le informatsia pa krizaki situatsia pa radio/tv/internet.

2. INKER TUT PALA DIREKTIVI

Važno si te inkres tut pala e instruksii khaj si dine khatar kodol so inkren responsebilita kana si evakuatsia pe kodol thana khaj variso kerdžol pe.

3. KOPERATSIA

Važno si te žutin jekh kaveres! Manuš khaj si paša tute khaj či birin korkori te len sama pala pende šaja te žutis.

Kana del opral paji thaj kerdžon foljovura

Kana o jiv ande plaja biljol ašol but paji ande amare paja thaj foljovura khaj o paji inkerdžol. Kado bušol primovarako paji thaj kado kerel ke o paji šaj del opral. Kado kerdžol pe sako berš ando Västerbotten, univar maj but thaj univar maj tersa. Ke o paji del opral šaj kerdžol vi tela kaver vrami tela o berš.

Bare paja thaj te del kodo opral šaj rumuj khera, droma thaj kaver infra struktura. Riziko barol te padžon bajura te peren pe manuš, elektrisiteto šaj murdajvel thaj problemo kusa transportura vazden pe pimasko paji thaj o melalo paji šaj te den ande kadal buča.

Parujimata ande klimato kerel vi pesko te vazdel pe o riziko te del opral o paji. Pačal pe ke e klimatosko parujipe kerla ke dela maj but brišinda maj angle ande vrama. Brišind, jiv thaj bare gradura birija te kerel problemo ande amare bare forura khaj adžes naj bare problemura.

Geton tut pe kodo te del o paji opral

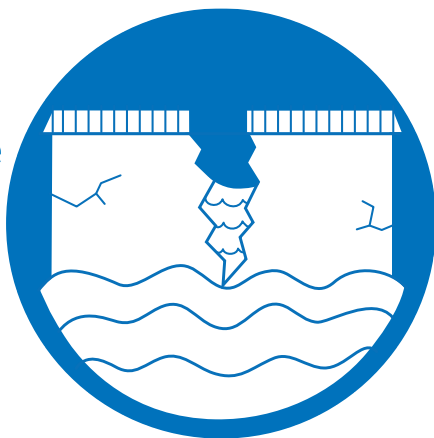
- Le kontakto kusa e komuna te žanes avri sar baroj o riziko te del o paji kote khaj tu trajis.
- Dikh pe vramake prognosa khatar SMHI.
- Te trajis pe jekh rizikosko than biris te khines vaj te les unžule jekh pajeski pompka. Na bister te zumaves les anglunes.
- Pe patrin 14 biris te džanes so si mišto te inkres khere te nakhaves jekh kriza.

Te dela o paji opral

- Zumav te na phires vaj te na trades vurdon kote khaj o paji das opral. Tu biris te na dikhes e kantura pe droma, šantsura thaj kaver bajura. Paji khaj nakhel birij vi te malavel tut tele vaj te tsirdel pesa o vurdon.
- Te si kade ke či biris te miškis tut khatar o than khaj san žukar pe jekh than khaj si učo thaj sekurno ži pun varikhon anel tut khatar žhutmiaske- personalura.
- Šun po Sveriges Radio P4 te les kodi informatsia so tut trobuj.

Phagipe pe pajesko inkeripe

Ando Västerbottenoske bare foljovura, Skellefteälven, Umeälven thaj Ängermanälven, si vi elektisikake thana thaj thana so inkren o paji. Te dela za but paji ando foljovo birija o inkeripe te padžol.

Te padžola kodo pajesko inkeripe šordžorla za but paji bi kontrolako. Jekh kasavi buč kerel bare phagimata pe khera, droma, elektrikake thaj telefonoske stilbura. Riziko te padžol pajesko inkeripe si tsino.

Uče paja, sabotazha vaj phuvako izdrajipe šaj aven doša ke padžol pajesko inkeripe. Te padžol jekh pajesko inkeripe znacil ke važne funksi ando them murdajven jekh maj lungu vrama. Anda kodo si mišto te avel jekh boksa khaj si pakovano kusa važne bajura te inkerdžon te avla jekh kriza, dikh e lista so trobuj pe patrin 14.

Geton tut pe padžipe po pajesko inkeripe

- Le kontakto kusa čiri komuna te žanen avri soski bari rizika si te padžol o pajesko inkeripe kote khaj tu trajis. Kado si važno tuke khaj trajis paše paša foljovura.
- Inker jekh gono vaj trasta getome kodolesa so trobuja te avla kade ke musaj sigo te mukhes čiro kher te avla kade ke musaj te keren kodo.

Te avla jekh padžipe pe pajesko inkeripe

- Te avla jekh padžipe pe pajesko inkeripe trobuj te mukhes o kher. Šunen po Sveriges Radio P4 thaj ker kade te džas maj sigo kheral.
- Pakulin thaj le tusa o maj važno.
- Inker tut pala komunako, žutimaske manušengo thaj policiake instruktsi.
- Te biris, le čiro transporto thaj žutin kaveren.
- Kana mukhlan o kher, de tut opre ande komunako than vaj khaj e policia.

Vešesko phabaripe

Kana si e vrama šuki thaj o balval phurdel zurales vazdel pe o riziko te phabol ande veša thaj pe phuva. Atunči šaj te avel kade ke naj slobodo te kerel pe jaghora ande natura. Rådningstjänsten ande čiri komuna dela avri informatšia kana naj slobodo te kerel pe jagha avral. Informatšia si vi pe komunako internetoski righ.

Jaghora, kana šinel pe kopača, iskra khatar e geši thaj kana o menkevo malavel si doša ke šaj aven vešeske phabarimata. Kote khaj si bare veša thaj khaj tsera manuš trajin si o riziko maj baro pe vešeske phabarimata.

Jekh baro vešesko phabaripe pagrel bare bajura ando them, manušen thaj vi khera šaj hasajven. Kado kerel vi bare košti kodolenge so si gazdi pe veša.

Te kames te kheres jaghori avral

- Le informatšia vaj si slobodo te phabares thaj save reguli si ande čiri komuna.
- Le sama pe vrama, dikh prognosi khatar SMHI pe vešeske thaj čar rizikura po phabaripe. E jagh miškij pe sigo te si kade ke si šuko thaj te phurdel zurales.
- Inker tusa mindik paji thaj murdar e jagh mišto.
- Vorbin po 112 te las te phabol.
- Le sama khaj san te birij o rådningstjänsten sigo te arakhel kote khaj tu san.

Te avla jekh vešesko phabaripe

- Ačares e khand vaj dikhes thuv? Phandaven feljastri thaj ventilatsia thaj inkren tume khere.
- Kam trobus te mukhes o kher. Šun po Sveriges Radio P4 thaj ker kade te biris te mukhes o kher sigo te trobuj.
- Inker tut pala komunako, rådningstjänstens thaj policiaki instruktsi.

Problemo kusa elektrisiteta thaj telefonura

Bare elektrikake mudarimata naj feri problemo bare aparatonge thaj o odut ande čiro kher. Te si kade ke avesa bi elektrisiteta tela maj lungo vrama malavla kado vi po tačiĥe, paji, telefono thaj o šajipe te len avri love. Ivende, kana si šill thaj tunjaripe kerdžol ekstra phares kana naj elektrisiteta.

Kana o telefono či pirel či biris atunči te des larmo po 112 te dukhavesa tu vaj varikhon paše vaj te nasvajvel varikhon. Sekuritako larmo ašavel te pirel atunči.

Problemura thaj mudarimata ande elektrika, telefono thaj internet šaj kerdžol khatar čori vrama, feri šaj vi te avel sabotazho.

Geton tut te murdajvel elektrisiteta thaj o telefono

- De tut ghindo sar kerdanas te na avilov tut jekh maj lungo vrama elektrika thaj telefono. Atunči naj musaj te čudis tut kana kodo kerdžola pe.
- Jekh tipso si te avel tut vi mobilno thaj telefono ando kher. Biris te xasnis diferentne operatorura po internet thaj telefono. Jekh ladovari bi kablongo po telefono si mišto te inkres.
- Arakh tuke jekh radio khaj si pe baterji.
- Pe patrin 14 biris te dikhes so si mišto te inkres khere kana si kriza.

Te murdajvela o telefono

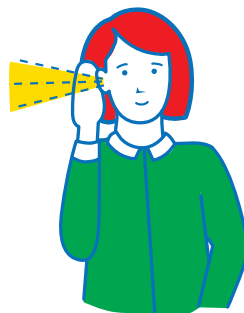
- Šun po Sveriges Radio P4 lokalno radio.
- Te na phirel e telefonia, vaj te na žala larmonge vorbimata si atunči normalno ke räddningstjänsten mukhel avri vurdon ande kodol aktualne thana. Kotar biris maj dur te les kontakto kusa SOS Alarm pa 112. Univar kerel pe kado pe stantsia khaj mudarel jagha.
- Inker kontakto kusa čire šonsadura te dikhes vi lende te avel mišto spesialno kodolen khas si sekuritako larmo.

Kaver rizikura thaj darajimata khaj ame dikhas šaj kerdžol

Si vi kaver darajimata thaj rizikura so si mišto te žanel pe. Rizikura thaj darajimata khaj šaj te aven seriozne pe manušenge trajura, saščipe thaj po klimato. Kado šaj te avel.

- bare aksidentura pe droma, gešenge thana, pe morjia vaj opre ande lufto
- mukhipe pa nasul bajura sar ulej, radioaktivne mukhimata thaj aksidentura pe industrioske thana
- problemo kusa pimasko paji
- problemo kusa o tačipe khaj si bišado ande amare khera
- te hibazi xabesa vaj bezinasa
- stormura thaj ivendale vrami
- nasvalimata khaj peren vi manušen thaj žveron
- nasulimaske ekstremistura thaj terorismo.

Mindik si važno te inkrel pe o manuš informovano thaj te inkrel pe pala kodol informatsi so e raj den kana areasel kriza ando them.

Te avla maj lungo vrama bi elektrisiteta

- Šun po Sveriges Radio P4 lokalno radio.
- Kana si maj bare elektrikake mudarimata biris te les informatsia khatar komuna, räddningstjänst thaj elektrikake firmi.
- Inker kontakto e sonšadontsa te dikhes ke lenge si mišto.
- Šor paji ande galonura vaj bare glazi ke o paji šaj te ašadžol anda krano.

- Khide a familja ande jekh soba te inkren o tačipe maj lungo vrama.
- Te si ivend thaj šudro biris te inkres xabenata avral.
- Pe patrin 14 biris e ginaves so si mišto te inkres khere te des perdal jekh kriza.

Sar funksiunulij šveditsko systemo pe krizako žukaripe?

E trin principura

Ande šveditsko krizako žukaripe si uni fondune reguli thaj principura khaj inkrel o inkeripe anda themeske krizi. Jekh važno kotor anda kodo si e trin fondune principura:

1. **Responsebilno principo** – kodo khaj inkrel e responsebilta pe jekh buči tela e normalni vrami si vi te inkren kodo tela jekh krizaki situatsia.
2. **Te mezij sa kade principo** – tela jekh kriza si e buči, sa kade khaj birij pe te inkrel pe sa kade sar kana si normalne vrami
3. **Pašimaski principo** – jekh kriza khaj si te avel inkerdi khatar kodol so si kote thaj kodol khaj si responsebilne.

Geografično responsebilno than

E geografične responsebilne thana si jekh drom te ulavel pe e responsebilta te inkrel pe šveditsko krizako žukaripe kado si inkerdo pe trin diferentne levelura:

1. **Natsionalano nivelo** – regeriungo inkrel o geografično responsebilta po Švedo.
2. **Regionalno nivelo** – länsstyrelsen inkrel o geografično responsebilta ando länet.
3. **Lokalno nivelo** – komuna inkrel o geografično responsebilta ande komuna.

Kado znacil ke kadal si te inkren e buči ande uni rigħa thaj khetanipe ande geografične thana angla, tela thaj pala jekh themeski kriza. Maškar sa e buči si von te keren

- khetanimaski buči jekh kaveresa thaj kavere organizatsiensa thaj firmentsa
- te den čači informatsia khaj e manuš thaj media pa kodo so kerel pe
- te phenen khaj e manuš thaj media so von keren te ašaven e situatsia
- te žanen avri save rizikura si thaj sar te lašarel pe kodo
- te lel pe sama te inkrel pe e resursi efektivno
- te sikavel pe jekh patreto pa kodo so kerdas pe.

Kado keras ando länet angla, tela thaj pala jekh themeski kriza

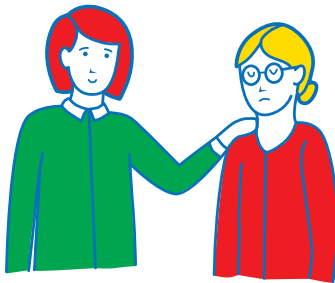
Sa komuni thaj maj but anda e läneske raj thaj organizatsi khaj keren buči kusa krizako žukaripe dine vas tsar te keren buči khetanes angla thaj pala jekh themeski kriza. Ghindo kusa o regionalno khetanimaski buči si te aven laše žukarimata te avel khetanipe kana trobuj te kerel pe jekhutni buči karing jekhutno tselo.

Tselo si te aresel pe kodo so trobuj žutimasa ando läno pe maj lašo drom thaj te avel Västerbotten maj feder getome angla jekh bajo so šaj kerdžol.

Te getojpe angla jekh themeski kriza trenulin komuni thaj e raj. Len si vi khedimata thaj edukatsi intrego vrama.

Trobuj te keras khetanes e buči

Tela jekh themeski kriza, kana trobuj khetanimaski buči, akharel Länsstyrelsen pe jekh khedipe te kerel pe jekh dikhipe opral. kado bušol samverkansmöte.

Pe jekh samverkansmöte kerel pe jekh analiza pa kodo so trobuj te kerel pe ando them. Del pe vast pe kodo so trobuj te kerel pe individualne thaj sar grupa thaj so si maj važno ande prioritatsia.

Pala jekh themeski kriza žal Länsstyrelsen, khetanes kusa komuni thaj e raj, perdal e buči pa kodo so nakhlas mišto thaj kodo so trobuj maj feder pe kaver data te avla jekh kriza.

Važne kanalura pe informatsia

Čira komunaki internetoski righ si čira komunaki šerutno kanalo te avla jekh themeski kriza. Dikh anda kodo pe internetoski righ ande čiri komuna te les važno informatsia.

DinSäkerhet.se – informatsia sar tu biris te keres te na aven aksidentura khere thaj avral. Kate si vi tipsura pa krizako žukaripe, kote biris te dikhes sar te nakhes e situatsia kana naj važne funksi sar eksempro bi pajesko, bi tačipe thaj kana naj elektrisiteta thaj transportura tela jekh vrama.

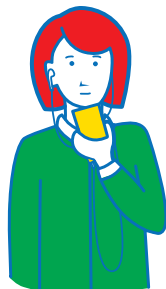
Krisinformation.se – del informatsia khatar themeske organizatsi thaj kaver organizatsi den angla, tela thaj pala jekh themeski kriza.

SMHI.se – vramake raportura, vramake varningura, informatsia te del but brišinda, phabarimaske rizikura thaj kaver informatsia.

Sveriges Radio P4 – šunen po radio te len važno informatsia kana variso seriozno kerel pe pa aksidentura thaj krizi Sveriges Radio inkrel jekh spesialno responsebilita te raportulin thaj te den maj dur informatsia khaj e manush kana si themeski kriza.

Važno informatsia manušenge (Viktigt meddelande till allmänheten), VMA – jekh systemo varningosa khaj del pe kana seriozne aksidentura thaj krizi si. VMA si mindik mukhlo ando radio thaj TV. Univar mukhel pe kado pa sma ande mobilura thaj vi šundziol e trombka "Hesa Fredrik".

1177.se – Po 1177 Vårdguidens internetoski righ si informatsia thaj žutipe pe čiro saščipe thaj žutipe.

Važne telefonoske numera

112 – Vorbin mindik po 112 te san tu vaj varikhon kaver ande jekh situatsia khaj trobuj sigo žutipe khatar ambulanso, räddningstjänst vaj policia.

113 13 – Themesko informatsiako numero kana si seriozne aksidentura vaj kriza. Kate biris vi te vorbis thaj te mukhen važno informatsia. Kate biris te vorbis mindik pudertoj.

114 14 – Policiako numero pe buča so naj akutne.

1177 – Vorbin 1177 te trobuj tut saščimasko žutipe pa telefono Bolnitsake phenja po 1177 Vårdguiden den tut žutipe thaj phenen khaj te bolden tumen ande saščimasko žutipe. Mindik phuterdoj.

Mišto te avel tut khere te nakhes kriza

Informatsia lini: DinSäkerhet.se

Paji

- galonura, mišto te si krano pe kodol
- glazi
- phandade bradža
- PET-glazi
- mineralno paji
- kirajimaske šaimata.

Tačipe

- tate ghada khaj inkerdžon
- šipki, geščuvi, šalikura
- gada anda welno. Kodol inkren tačipe, vi kana kindžon
- paplanura
- sane materatsi
- sojimaske gone
- stearin memelia
- tačimaske memelia
- mašini vaj phabarimaske mašini
- variso so tačarel sar eksempro gasolosko tačaripe thaj variso khaj phabol
- latarka lampaši
- bateri.

Xabe

Xabe khaj inkerdžol ande sobaki temperatura. Sar eksempro rizo, pasta, bulgur, pendexa, šutsiarde frukti, čokolado, konservi.

Komunikatsia

Sveriges Radio P4 si o kanalo khaj si getome. Uni laše bajura khaj si tumen kana naj normalno media thaj či birin te keren komunikatsia

- radio khaj phiren pe bateri, khaj birin te ladulin kusa khameske seli vaj te boldel pe
- radio ando vurdon
- komunikatsiako radio/walkie talkie
- liste pol il kusa numera khaj njamo, komuna, elektrisitake firmi etc
- ekstra bateri/power bank pe mobilne telefonura
- kheresko telefono mištoj te inkrel pe te birij pe
- te žanel pe de anglal ke a komuna si sekuritake punktura thaj khaj kodol si mišto te žanel pe.

Tipso: Inkren jekh gono vaj trasta khaj si kodo so si maj važno. Atunči birin sigo te mukhen o kher te avla ke musaj te keren kodo.

Ker o testo!
San jekh čerxaj
te des tut gata
angla jekh kriza?

0-4 Kriza ande krizaki boksa!

Ker kade te pakulis kodo so si važno te aves getome.

5-9 San po lašo drom.

Mišto getome san angla jekh kriza! Šuv paše e maj palune bajura so si pe lista te ačares tut sekurno.

10-12 Profesionalo te pakulis tut.

San čačo čerhaj san te pakulis tut angla kriza!

San getome?

Ker o testo thaj dih so tut trobuj
te pakulis jekh krizaki boksa!

San getome?

Kana murdajvel e elektrika maj lungu vrama, vaj kaver pharimata vaj kriza ando them musaj te getos tut te inkres tut jekh kurko. Musaj korkori te anes tuke paji, tačipe thaj variso te xas. Trobus vi te keres komunikatsia kaverentsa thaj te les informatsia khatar media thaj raj. Pakulin čiri krizaki boksa bajontsa khaj si laše khaj inkren tut jekh vrama maj angle.

Ande kado lil biris te ginaves pa uni bajura thaj e štar maj bare rizikura thaj darajimata so si ando Västerbottens län thaj sar biris te getos tut mišto.

Länsstyrelsen Västerbotten
Storgatan 71 B, 901 86 Umeå

www.lansstyrelsen.se/vasterbotten
vasterbotten@lansstyrelsen.se
010-225 40 00